

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.1.24>

ABY ROZRÓŻNIĆ POJĘCIA „STANDARDÓW” I „ZASAD” W DZIAŁALNOŚCI PODMIOTÓW USŁUG PUBLICZNYCH: WYMIAR ONTOLOGICZNY

Ihor Popow

laureat Katedry Prawa Konstytucyjnego i Administracyjnego

Zaporoski Uniwersytet Narodowy (Zaporoże, Ukraina)

ORCID ID: 0009-0000-6956-6393

Adnotacja. W artykule poddano analizie podejścia i stanowiska naukowe dotyczące rozróżnienia pojęć „zasad służby publicznej” i „standardów służby publicznej” w kontekście aktualnego stanu reformy tej instytucji społecznej. Analizie poddano definicję zasad służby publicznej, które proponuje się uznać za zasady szczególne prawa, charakteryzujące się szczególnymi cechami. Stwierdzono, że badane kategorie są współzależne, ale nie wymienne. Stwierdzono, że analizując zagadnienia proceduralne i proceduralne działalności służby publicznej, zastosowanie mają obie kategorie, a główną różnicą pomiędzy zasadami i standardami służby publicznej jest ich charakter ontologiczny, który bezpośrednio wpływa na dalsze wdrażanie i egzekwowanie prawa. Ustalono, że zasady są uniwersalne i trwałe, niezależnie od czynników zewnętrznych, są bardziej odporne na zmiany społeczno-polityczne i zdeterminowane są specyfiką rozwoju systemu prawnego kraju, poziomem ochrony praw, wolności i uzasadnione interesy osób prywatnych, zamiast tego standardy odpowiadają za wewnętrzne procesy organizacyjne podmiotów służby publicznej, ujednocniają te procesy. Wyjaśniono i uzasadniono, że standardy wdrażają zasady i istnieją w granicach określonych przez te zasady.

Słowa kluczowe: służba publiczna, administracja publiczna, zasady prawa, zasady służby publicznej, standardy służby publicznej, ontologia prawa.

TO THE DISTINCTION OF THE CONCEPT OF «STANDARTS» AND «PRINCIPLES» IN THE ACTIVITIES OF PUBLIC SERVICE SUBJECTS: ONTOLOGICAL DIMENSION

Ihor Popov

External Postgraduate Student at the Department of Constitutional and Administrative Law, Zaporizhzhia

National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

ORCID ID: 0009-0000-6956-6393

Abstract. The article examines scientific approaches and positions regarding the distinction between the concepts of «principles of public service» and «standards of public service» in the context of the current state of reform of this social institution. The definition of the principles of public service has been analyzed, which are proposed to be considered as special principles of law, which are characterized by special features. It was determined that the principles are universal and permanent, independent of external factors, more resistant to socio-political changes and determined by the development of the country's legal system, its political regime, and the level of protection of the rights and legitimate interests of private individuals, instead of the standards of freedom in relation to the internal organizational processes of public service entities unify these processes. It is clarified and confirmed that the standards implement principles and relationships within the limits defined by such principles.

Key words: public service, public administration, principles of law, principles of public service, standards of public service, ontology of law.

ДО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «СТАНДАРТИ» І «ПРИНЦИПИ» У ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ: ОНТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Igor Popov

здобувач кафедри конституційного та адміністративного права

Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

ORCID ID: 0009-0000-6956-6393

Анотація. У статті розглядаються наукові підходи та позиції стосовно розмежування понять «принципи публічної служби» та «стандарти публічної служби» в контексті сучасного стану реформування даного соціального інституту. Проаналізовано визначення принципів публічної служби, які запропоновано вважати спеціальними принципами права, яким характерні особливі ознаки. Зроблено висновок, що досліджувані категорії є взаємозалежними, але не взаємозамінними. З'ясовано, що при аналізі процесуальних та процедурних питань діяльності публічної служби обидві категорії є застосовними, а основною відмінністю між принципами і стандартами публічної служби є їх онтологічна природа, яка безпосередньо впливає на подальшу правореалізацію та правозастосування. Визначено, що принципи є всезагальними та постійно діючими, незалежно від зовнішніх факторів, більш стійкими до соціально-політичних змін та обумовлюються особливостями розвитку правової сис-

теми країни, рівнем захисту прав, свобод та законних інтересів приватних осіб, натомість стандарти відповідають за внутрішньо організаційні процеси діяльності суб'єктів публічної служби, уніфікують ці процеси. З'ясовано та обґрунтовано, що стандарти реалізують принципи і існують у визначених таких принципах межах.

Ключові слова: публічна служба, публічне адміністрування, принципи права, принципи публічної служби, стандарти публічної служби, онтологія права.

Вступ. Питання теоретичного дослідження базових юридичних категорій залишається актуальним для поглиблення і усвідомлення ролі та значення їх застосування в практичній площині. Зважаючи на основоположний характер принципів як юридичної категорії, що впливає на формування та реалізацію правових норм, принципи публічної служби відіграють визначальну роль у процесі захисту та охорони прав, свобод та інтересів приватних осіб, оскільки впливають на межі реалізації суб'єктами публічної служби наданих їм повноважень, формують основу для оскарження їх протиправних діянь.

Принципи функціонування публічної служби не є абсолютно визначеними в межах сучасної науки адміністративного права, до того ж їх чіткий перелік відсутній в положеннях чинного нормативно-правового регулювання. Разом з тим, з використанням терміну «принципи» в результатах сучасних досліджень досить часто зустрічається поняття «стандарти». Варто зазначити, що подібний плюралізм у розрізі застосування юридичних категорій є цілком допустимим для сучасного уявлення про публічно-правові відносини, проте, на наш погляд, наведене створює основу для проведення додаткового аналізу теоретичного осмислення дефініцій «принципи» та «стандарти» у системі функціонування публічної служби у розрізі їх функціонального та онтологічного призначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на основоположність досліджуваних понять, наука адміністративного права містить значний масив досліджень, присвячених з'ясуванню характерних ознак та рис принципів публічної служби, їх місця в системі відносин, що формуються в процесі становлення та реалізації публічного адміністрування та функціонування публічної служби. Вагомими для адміністративно-правової науки є роботи таких учених як В. Авер'янова, О. Андрійко, В. Бевзенка, В. Галай, М. Карпи, І. Коліушко, П. Комірчого, Р. Мельника, Т. Мельничука, Ю. Панейко, О. Петришина, А. Пухтецької, С. Серьогіна, Н. Янюк та інших.

Проте, онтологічне порівняння значення категорій «принципи» та «стандарти» публічної служби в контексті формування та реалізації завдань сучасного періоду існування даного соціально-правового інституту потребує додаткової наукової уваги та дослідження.

Метою статті є порівняння значення та сутності понять «принципи публічної служби» та «стандарти публічної служби» в контексті сучасних сформованих уявлень та тенденцій розвитку адміністративно-правової науки та практичної реалізації суб'єктами публічної служби наданих їм повноважень.

Наукова новизна публікації полягає у сформованих висновках про доцільність використання досліджуваних категорій в контексті діяльності суб'єктів публічної служби та в процесі захисту прав, свобод та законних інтересів приватних осіб.

Методи дослідження. Підготовка даного дослідження стала можливою завдяки використанню комплексу методів наукового пізнання: загальноправових (аналізу, синтезу, діалектики, порівняння, індукції) та спеціальноправових (документального аналізу, формально-юридичного методу). Сукупне застосування зазначених прийомів дозволило сформулювати релевантні та актуальні наукові висновки.

Виклад основного матеріалу. З'ясування сутності запропонованих до дослідження категорій слід розпочати з наведення теоретичних підходів учених галузі теорії держави і права, а також тих наявних вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, які дадуть змогу провести компаративістський аналіз.

Зокрема, на думку О. Віхрова та І. Віхрової принципи права варто розуміти як основні керівні засади, положення, що зумовлені об'єктивними закономірностями існування й розвитку людини та суспільства і визначають зміст та спрямованість правового регулювання (Віхров, Віхрова, 2015: 160). На думку О. Старчука, «предметна визначеність принципів права полягає в тому, що вони виражають суть норм права, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин, які визначені предметом правового регулювання цієї галузі права». Автор також наголошує на тому, що принципам права характерні такі ознаки як системність та взаємоузгодженість, загальнообов'язковість, універсальність, стабільність, предметна визначеність, загальнозначущість, регулятивність, що вказує на те, що принципи права – це такі засадничі ідеї права, які визначають зміст і спрямованість його норм та характеризуються системністю, взаємоузгодженістю, загальнообов'язковістю, універсальністю, стабільністю, предметною визначеністю, загальнозначущістю й регулятивністю» (Старчук, 2012: 42).

Стосовно ролі принципів у системі функціонування держави влучно висловився В. Шатило, зазначивши, що «питання дослідження принципів права набуває особливого значення у світлі євроінтеграційних процесів, які відбуваються в Україні, тобто у контексті прагнення української держави щодо запровадження позитивного досвіду законодавчого врегулювання та позитивних здобутків права європейських країн у вітчизняне конституційне законодавство. Таке впровадження у національну законодавчу систему та юридичну практику є необхідним з метою виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань у частині загальноправових принципів, запозичення елементів позитивного європейського досвіду («гармонізація законодавства), адаптації законодавства України до законодавства міждержавних регіональних спільнот, зокрема країн ЄС» (Шатило, 2019: 12-13).

Не викликає сумніви той факт, що принципи функціонування публічної служби є спеціальними принципами права, яким характерні особливі ознаки, такі як: функціональний характер, тобто їх безпосередня

реалізація під час здійснення суб'єктами публічної служби своїх повноважень, визначених законом; універсальність для усіх процесуальних та процедурних аспектів діяльності суб'єктів публічної служби; залежність від загальноновизначених принципів права, які в свою чергу є загальними по відношенню до принципів функціонування публічної служби; обов'язковість їх нормативного визначення, що пояснюється природою відносин, що формуються у процесі реалізації суб'єктами публічної служби своїх повноважень та підкріплюється положенням статті 19 Конституції України, яка передбачає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (1996, 28 червня).

Стосовно вищенаведеного в науковій площині існує суперечлива позиція М. Козюбри, відповідно до якої принципи визнаються як такі ідеї, цінності, які не обмежуються нормативною визначеністю і не можуть існувати виключно в межах норми закону, оскільки «існують незалежно від суб'єкта – людини» (Козюбра, 2017: 144). Як надалі зазначає М. Козюбра стосовно онтологічної природи принципів права, «принципи права, як і право, мають недержавне походження. Держава долучилася до їхнього формування лише на певних історичних етапах правового розвитку, коли суто емпіричний процес правотворення та усна форма передачі правової інформації виявилися неспроможними забезпечити надійне нормативно-правове регулювання в умовах ускладнення суспільних відносин та їх зростаючого динамізму. У зв'язку з цим виникла потреба в письмовому вираженні правових норм і принципів у формі державних нормативних актів, які не обмежуються фіксацією існуючих типізованих відносин (правовідносин) і судових рішень, а намагаються, з одного боку, регулювати їх наперед, випереджаючи динамізм суспільного життя, що призвело до підвищення рівня абстрактності, загальності нормативних формулювань, а з другого — надати нормам і принципам права більшої визначеності, яка б усувала елементи суб'єктивізму при їх застосуванні» (Козюбра, 2017: 144–145).

На думку І. Недобор принципами публічної служби є основоположні ідеї, які відбивають об'єктивні закономірності та визначають напрямки реалізації компетенції, завдань та функцій органів публічної влади, статусу публічних службовців (Недобор 2018: 115). Т. Пузанова зазначає, що система принципів державної служби складається з конституційних, зумовлених положеннями Конституції й законодавства України, та організаційно-функціональних, які відображають засади побудови та функціонування державного апарату та державної служби і відносить дану категорію до суб'єктивних, оскільки «вони формулюються людиною (законодавцем), виходячи з конкретного правового досвіду і правової культури в країні та базуються на основних положеннях правової системи з урахуванням досягнутого рівня розвитку галузевого законодавства. Вони відображають об'єктивні зв'язки, які виникають у системі державно-службових відносин. Таким чином, формування і встановлення законодавцями принципів державної служби залежать від обраної (тієї, яка функціонує в країні) моделі державної служби, від адекватності розуміння внутрішніх закономірностей суспільних відносин і правового регулювання. З іншого боку, принципи являють собою активне, динамічне начало, вони обумовлюють установлену законодавцем модель державної служби», що на нашу думку, є цілком обґрунтованим (Пузанова, 2009: 54–55).

Що стосується категорії стандартів, то визначення її сутності зводиться до наступного: стандартом може бути єдина типова форма організації, проведення, здійснення чого-небудь («Великий тлумачний словник сучасної української мови», 2005: 1383); нормативний документ, розроблений, як правило, на основі відсутності суперечностей з наявних питань у більшості зацікавлених сторін і затверджений компетентним органом з урахуванням процедурних аспектів підготовки фахівців, добору кадрів, проходження державної служби, щоб споживачі послуг були впевнені в їх якості, стабільності протягом тривалого часу та перспективі поліпшення (Чехосєва, 2013: 75).

Досить часто категорія «стандартів» розглядається в контексті професійної діяльності з прив'язкою до практичних аспектів реалізації публічними службовцями своїх повноважень. Наприклад, Л. Пуховська, досліджуючи професійні стандарти ЄС зазначає, що їх умовно можна групувати у такі категорії, як професійний стандарт як класифікатор основних професій, професійний стандарт як критерій для оцінювання професійної діяльності, професійний стандарт як професійний профіль, об'єднаний з кваліфікацією (Пуховська, 2014: 120).

Н. Сорокіна зазначає, що стандарти разом з цінностями, принципами, нормами поведінки, вимог до моральних якостей та професійних характеристик складають системно «будову» морально-етичних основ публічної служби (Сорокіна, 2022: 79). Учена також зазначає, що стандарти поведінки публічного службовця ґрунтуються на принципах, а також, що норми та стандарти є змістом основних соціальних та професійних інститутів, які є специфічними, відносно самостійними механізмами соціального регулювання, що здійснюють контроль за поведінкою за допомогою різних способів визнання, схвалення, застосування спеціальних засобів переконання і виховання, різноманітних форм тиску та примушення. Поведінка публічних службовців повинна бути зорієнтована на прагнення найбільшого блага для суспільства та відповідати моральним цінностям, що прийняті у суспільстві як норма (Сорокіна, 2022: 79). Стандарти та норми поведінки, на думку Н. Сорокіної, конкретизують місію, цінності, принципи публічної служби, тоді як самі принципи публічної служби відображають цінності публічної служби (Сорокіна, 2022: 80).

Стосовно стандартів публічної служби свого часу зазначав Б. Шевчук, який провів аналіз принципів публічної служби держав-членів ЄС сформулював перелік європейських стандартів публічної служби таким чином: відокремлення державної сфери від приватної; відокремлення політики від управління; особиста звітність та відповідальність публічних службовців; чітко визначені права та обов'язки кожного

публічного службовця; стабільність та достатній рівень оплати праці; відбір на державну службу та просування залежно від професіоналізму і компетентності (Шевчук, 2008).

Учений В. Колпаков свого часу також присвячував увагу дослідженню європейських стандартів публічної служби, розглядаючи останню у функціональному та інституційному аспектах. Галузеві європейські принципи адміністративного права В. Колпаков пропонує структурувати за двома групами: 1) європейські принципи адміністративного права щодо організації публічної адміністрації; 2) європейські принципи адміністративного права щодо діяльності публічної адміністрації. До першої групи відносять принципи децентралізації, централізації та деконцентрації. До другої віднесено принципи юридичної визначеності, відкритості і прозорості, відповідальності, ефективності та результативності (Колпаков, 2014: 8). Разом з тим, на наш погляд, досить вдало учений зазначає з провладу стандартів, пов'язуючи їх впровадження та реалізацію з євроінтеграційними прагненнями України в частині вдосконалення системи належного адміністрування (управління), яке здійснюється національними органами державної адміністрації, зазначаючи, що такі загальні стандарти визначені в законі та застосовуються на практиці за допомогою процедур і механізмів підзвітності. Уній також визначає таку триєдину мету їх впровадження: задати напрямком адміністративних реформ і передусім реформ державного управління; передбачити орієнтовні показники, з якими порівнюється й оцінюється прогрес країни; створити реальні умови для повноправної та ефективної взаємодії з країнами ЄС. Набір загальних стандартів вимагає від носіїв влади діяти у спосіб, що відповідає законним і розумним очікуванням суспільства, дотримання прав громадян та інших осіб при здійсненні управлінських повноважень і наданні адміністративних послуг (Колпаков, 2014: 11).

Також В. Колпаков визначає стандарти державної служби як фактичні критерії, за якими визнається наявність або відсутність у країні державної служби в європейському розумінні: розмежування державної та приватної сфер; розмежування політики та адміністрації; здатність державних службовців, спираючись на індивідуальну підзвітність, переборювати стереотипи щодо прийняття рішень; наявність достатнього рівня охорони праці, стабільної та відповідного рівня заробітної плати; наявність чітко визначених прав і обов'язків державних службовців; наявність керівників, здатних упроваджувати і вдосконалювати ці стандарти. Похідними від наведених є стандарти безпосередньо функціонування державної служби та державних службовців (Колпаков, 2014: 14).

Вагомий внесок в площину наукових досліджень також слід відзначити А. Пухтецької, яка також розмежує сутнісну роль принципів та стандартів функціонування публічної служби. Науковиця зазначає, що принципи належної адміністрації – це уніфіковані для європейських країн принципи-вимоги діяльності публічних адміністрацій цих країн та європейської адміністрації в цілому (Пухтецька, 2011: 70). В той же час, на думку дослідниці, такі принципи можуть бути реалізовані через прийняття Кодексу належної адміністрації, який поширюватиме свою дію на діяльність публічної адміністрації, не обмежуючись адміністративними органами і за своїм значенням слугуватиме загальним матеріально-процедурним стандартом, у відповідність до вимог якого приводитимуться положення підзаконних актів різних рівнів, або доповнюватимуться відповідними відсилочними нормами з метою уніфікації та стандартизації діяльності органів публічної адміністрації (Пухтецька, 2011: 72).

Висновки. Таким чином, проаналізувавши різні наукові підходи до формування змісту понять принципи та стандарти функціонування публічної служби слід зробити висновок, що дані поняття є взаємозалежними, але не взаємозамінними. Переважна більшість наукових доводів зводиться до того, що при аналізі процесуальних та процедурних питань діяльності публічної служби обидві категорії є застосовними. Основною відмінністю між принципами і стандартами, на наш погляд, є їх онтологічна природа, яка безпосередньо впливає на подальшу правореалізацію та правозастосування: так, принципи є всезагальними та постійно діючими, незалежно від зовнішніх факторів, більш стійкими до соціально-політичних змін та обумовлюються особливостями розвитку правової системи країни, її політичним режимом і рівнем захисту прав, свобод та законних інтересів приватних осіб, натомість стандарти відповідають за внутрішньо організаційні процеси діяльності суб'єктів публічної служби, уніфікують ці процеси. Тому справедливим буде зазначити, що стандарти реалізують принципи і існують у визначених такими принципами межах.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ Перун, 2005. 1728 с.
2. Віхров О. П., Віхрова І. О. Теорія держави і права: курс лекцій : навч. посіб. Чернівці : Десна Поліграф. 2015. 304 с.
3. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.
4. Колпаков В. К. Європейські стандарти адміністративного права. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 3 (9). С. 5–18.
5. Конституція України зі змінами : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Недобор І. Теоретичні основи становлення публічної служби в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. Том 29 (68). 2018. № 1. С. 113–117.
7. Пузанова Т. А. Поняття та значення принципів державної служби. *Право і Безпека*. 2009. № 5. С. 53–56.
8. Пуховська Л. Розвиток кваліфікацій і професійних стандартів у країнах Європейського Союзу. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2014. № 4. С. 61–69.

9. Пухтецька А. А. Європейські принципи належної адміністрації як орієнтир кодифікації адміністративних процедур. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2011. Том 116. С. 69–73.
10. Сорокіна Н. Г. Концептуальна модель формування морально-етичних основ публічної служби в Україні. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2022. № 1 (75). С. 78–83.
11. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40–43.
12. Чехоева Н. М. Стандарти державної служби України: сучасний рівень та потреба в запозиченні європейського досвіду. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2013. № 4. С. 72–76.
13. Шатіло В. Загальнонаукові підходи до визначення принципів права та їх вплив на розвиток конституційного механізму державної влади. *Публічне право*. № 2 (34). 2019. С. 9–14.
14. Шевчук Б. Європейські стандарти публічної служби та правовий статус службовців органів місцевого самоврядування. *Науковий вісник*. 2008. Вип. 2. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/dg/vsi-vypusky/vypusk-2-2008/yevropeyski-standarty-publichnoyi-sluzhby-ta-pravovyy-status>

References:

1. Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2005). [Big explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with supplements)] (z dod. i dopov.) / uklad. i hol. red. V. T. Busel. Kyiv : Irpin : VTF Perun. 1728 p. [in Ukrainian].
2. Vikhrov, O. P., Vikhrova, I. O. (2015). Teoriia derzhavy i prava: kurs lektsii : navch. Posib [Theory of the state and law: a course of lectures: tutorial]. Chernihiv : Desna Polihraf. 304 p. [in Ukrainian].
3. Koziubra, M. (2017). Pryntsypy prava: metodolohichni pidkhody do rozuminnia pryrody ta klasyfikatsii v umovakh suchasnykh hlobalizatsiinykh transformatsii [Principles of law: methodological approaches to understanding the nature and classification in the conditions of modern globalization transformations]. *Pravo Ukrainy*, № 11, pp. 142–164. [in Ukrainian].
4. Kolpakov, V. K. (2014). Yevropeyski standarty administratyvnoho prava [European standards of administrative law]. *Administratyvne pravo i protses*, № 3 (9), pp. 5–18. [in Ukrainian].
5. Konstytutsiia Ukrainy zi zminamy [Constitution of Ukraine as amended]: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141. [in Ukrainian].
6. Nedobor, I. Teoretychni osnovy stanovlennia publichnoi sluzhby v Ukraini [Theoretical foundations of the formation of public service in Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Derzhavne upravlinnia*. issue 29 (68), № 1, pp. 113–117. [in Ukrainian].
7. Puzanova, T. A. (2009). Poniattia ta znachennia pryntsyypiv derzhavnoi sluzhby [The concept and meaning of the principles of civil service]. *Pravo i Bezpeka*, № 5, pp. 53–56. [in Ukrainian].
8. Pukhovska, L. (2014). Rozvytok kvalifikatsii i profesiinykh standartiv u krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Development of qualifications and professional standards in the countries of the European Union]. *Porivnialno-pedahohichni studii*, № 4, pp. 61–69. [in Ukrainian].
9. Pukhtetska, A. A. (2011). Yevropeyski pryntsyypy nalezhnoi administratsii yak oriientyr kodyfikatsii administratyvnykh protsedur [European principles of proper administration as a guide for the codification of administrative procedures]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*, issue 116, pp. 69–73. [in Ukrainian].
10. Sorokina, N. H. (2022). Kontseptualna model formuvannia moralno-etychnykh osnov publichnoi sluzhby v Ukraini [Conceptual model of formation of moral and ethical foundations of public service in Ukraine]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Publichne upravlinnia i administruvannia*, № 1 (75), pp. 78–83. [in Ukrainian].
11. Starchuk, O. V. (2012). Shchodo poniattia pryntsyypiv prava [Regarding the concept of principles of law]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, № 2, pp. 40–43. [in Ukrainian].
12. Chekhoieva, N. M. (2013). Standarty derzhavnoi sluzhby Ukrainy: suchasnyi riven ta potreba v zapozychenni yevropeiskoho dosvidu. Yurydychnyi visnyk [Civil service standards of Ukraine: modern level and the need to borrow European experience]. *Povitriane i kosmichne pravo*, № 4, pp. 72–76. [in Ukrainian].
13. Shatilo, V. (2019). Zahalnonaukovi pidkhody do vyznachennia pryntsyypiv prava ta ikh vplyv na rozvytok konstytutsiynoho mekhanizmu derzhavnoi vlady [General scientific approaches to determining the principles of law and their influence on the development of the constitutional mechanism of state power]. *Publichne pravo*, № 2 (34), pp. 9–14. [in Ukrainian].
14. Shevchuk, B. (2008). Yevropeyski standarty publichnoi sluzhby ta pravovi status sluzhbovtziv orhaniv mistsevoho samovriaduvannia [European standards of public service and legal status of employees of local self-government bodies]. *Naukovi visnyk*, issue 2. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/dg/vsi-vypusky/vypusk-2-2008/yevropeyski-standarty-publichnoyi-sluzhby-ta-pravovyy-status> [in Ukrainian].